

Koulumaailma vaatimusten ristitulessa

”Lasta ei kasvateta siksi, että hän olisi mahdollisimman mukava ja vaivaton meille, vaan siksi, että hän voisi terveenä ja väkevänä täyttää tulevan paikkansa ja löytää itsensä.”

Maria Jotuni

Heterogeeninen oppilasaines on haaste nykypäivän koulussa ja opetuksessa. Puhutaan erityisen tuen tarpeesta, siihen puuttumisesta ja erilaisista tukipalveluista. Erityisen tuen tarve sekä puuttumisen aste, muodot ja toimintamallit vaihtelevat. Kyse ei ole pelkästään oppilaslähtöisistä ongelmista, vaan oppilaiden käyttäytyminen heijastelee nyky-yhteiskunnan tilaa, perheiden ongelmia ja yksilöllisiä elämänhallinnan ongelmia.

Nyky-yhteiskunnan tila ja perheiden vaikeudet

Koulujärjestelmä on kehittynyt aimo askeleen sitten oppivelvollisuuden astuttua voimaan viime vuosituhannen alkupuolella. Näkemys siitä, että koulu on hyvinvointiyhteiskunnan kulmakivi, pätee edelleen. Koulutus ei ole vain tietyn ikäluokan velvollisuus ja oikeus, vaan elinikäisen oppimisen ajatus on vahvistunut yhteiskunnan moniulotteisen kehityksen myötä. Peruskoulu on osa kunnallista palvelujärjestelmää, jolle on osoitettu entistä suuremmat tuloksellisuusvaateet. Tie tuloksellisuuteen kulkee vaikuttavuuden, taloudellisuuden ja tehokkuuden kautta.

Yhteiskuntaamme leimaavat piilouskomukset, joista Puolimatka (2006; 2004) käyttää nimitystä kulttuurimyytit. Kulttuurimyytit ovat itsestään selviä asioita, joita ei kyseenalaisteta. Tällaisina myyteinä pidetään jatkuvaa kehitystä, nuoruutta ja onnellisuutta. Nämä myytit ovat luettavissa myös niissä ominaisuuksissa, joita opettajan virkojen hakijoilla odotetaan olevan. Erään luokan vanhemmat esittivät, että haluavat seuraavaksi vuodeksi nuoren ja pätevän opettajan. He halusivat opettajan, jolla on kokemusta opetustyöstä sekä näkemystä lasten kasvatuksesta. Heidän mielestään parasta olisi, että opettajalla olisi omia lapsia, sillä silloin hänellä olisi kokemusta myös niistä vaikeuksista, joita vanhempien ja lasten välille syntyy. Vanhaa ja kiukkuista opettajaa ei missään tapauksessa tulisi palkata. Opettajaksi haluttiin ihminen, jolla olisi oma perhe sekä kokemusta ja näkemystä opetuksesta. Elämänviisautta arvostetaan, mutta sen tulisi olla nuorella ihmisellä, joka on vasta valmistunut opettajaksi. Opettajiin kohdistuvat odotukset ovat siis hyvin ristiriitaisia.

Koulun vakituinen henkilökunta saattaa jäädä vieraaksi oppilaan vanhemmille. Puhelimeen saatetaan pyytää lapsen opettajaa tietämättä, mikä kyseisen opettajan nimi on. Itse tapasin äidin, joka tiedusteli, kukahan hänen lastaan opettaa. Koulua oli käyty jo pari kuukautta. Vastasin, että minä opetan lastasi ja hän on minun luokallani. Tuossa vaiheessa olin pitänyt jo vanhempainilla sekä lähettänyt kotiin koulu- ja luokkatiedotteet.

Perheet eivät selviä helposti yhteiskunnan ja työelämän haasteista. Perheiden hyvinvointia varjostavat monet tekijät, kuten kiire, urakehitys, suoriutumisen paineet, tehokkuus ja epävakaat ihmissuhteet. Nämä tekijät seuraavat oppilaiden mukana kouluun. Arjen todellisuus sekä median ja mainosten antama kuva ovat ristiriidassa keskenään. Toisaalta meille tarjotaan unelmia ja mahdollisuuksia paeta arkea mielikuvamaailmaan, jossa kaikki on paremmin. Koulun perustehtävä tahtoo hukkua informaatiotulvaan. Mediasta saatua informaatiota pidetään totena ja osana

sivistystä, vaikka sen pätevyyden arvioimiseen ei olisi valmiuksia. Puolimatkan (2006, 287) mukaan erityisesti koulutetut ihmiset ovat alttiita tälle informaatiotulvalle kolmesta syystä: Ensinnäkin he omaksuvat suuren määrän toisen käden tietoa, jonka todenperäisyyttä he eivät ole oppineet tarkistamaan. Toiseksi heillä on pakottava tarve muodostaa mielipide asiasta kuin asiasta. Kolmanneksi he eivät ole niin sitoutuneita luonnollisiin yhteisöihin, kuten perheeseen, kuin vähemmän koulutetut ihmiset.

Vanhemmuus on nykypäivänä entistä vaikeampaa, koska tärkeät ja läheiset tukiverkot isovanhempineen tai naapureineen puuttuvat. Tämä on merkinnyt uusien huolenpidon mallien syntymistä ja asiantuntijapalveluiden kasvua vanhempien tueksi. Vanhempien jaksamattomuus ja osaamattomuus näkyvät siinä, että kodin vastuuta kasvatuksesta siirretään mielellään asiantuntijoiden eli päiväkotien ja koulujen hoidettavaksi. Koulun piiriin on tullut uusia tukipalveluita (ilta- ja aamupäivätoiminta, kokonaiskoulupäivä) helpottamaan perheiden arjen sujumista. Lasten aikuisen tarve turvallisuuden takaajana ei tule tyydyttyäksi. Kasvattajia on liian vähän suhteessa lapsiryhmiin ja koulujen ryhmäkokoihin. Media tarjoaa auliisti lastenhoitoapua ja virikkeitä vilkastuttamaan lapsen aivotoimintaa, mutta ei anna hetkenkään lepoa pienen aivotoiminnan rauhoittumiselle. Sosiaalinen vuoro-vaikutus on muuttunut epäsuoraksi ja teknologisesti välittyneeksi. Messengeri välittää kirjoitetut viestit, ja webbikamerasta voi katsella kontaktikohdettaan. Sosiaalisten verkostojen oheneminen vähentää perheiden edellytyksiä toimia kasvattajina.

Oppilaiden elämänhallinnan ongelmat

Koulunkäynti on vaativaa työtä, koska ilman hyvää koulunestystä tulevaisuuden opiskeluportit eivät avaudu. Näin yhteiskuntamme asettaa paineita sekä oppilaille että opettajille. Kaik-

kien on tehtävä hyvää ja tuloksellista opetus- ja oppimistulosta, jotta voimme olla ylpeitä kansainvälisten tutkimusten huipputuloksista.

Koulutuksen tuloksellisuudella on myös hintansa. Nuoret opiskelijat laitetaan kurssitarjottimien eteen, josta tulee valita oikeat ja itselle parhaat kurssit. Todellisuudessa lukiolaisen tulee lopulta valita lähes kaikki kurssit saadakseen lukion suoritetuksi. Itsenäinen päätöksenteko ilman aikuisten tukea on vaativa juttu. Kun nuorelta ihmiseltä puuttuu oma yhteisö eli luokka, paineet voivat kasaantua kestäättömiksi. Koulu-uupumus johtaa opiskelujen pitkittymiseen ja keskeyttämiseen.

Voimavarojen vähentyessä oppilaan elämänhallinta vaikeutuu. Syrjäytyminen, pinnaus, oppimisen ongelmat, häiriökäyttäytyminen ja päihteiden käyttö ovat oireita, joihin tulee puuttua. Oireiden poistaminen ei kuitenkaan muuta tilannetta oppilaan elämässä. Varhaisen puuttumisen onnistunut prosessi johtaa oireiden alkuperään eli oireiden taustalla oleviin syihin, jotka hidastavat tai estävät tuloksellisen oppimisen. Oppilaiden ongelmien syyt ja monesti jo oireetkin ovat sellaisia, että koulun keinot niiden ehkäisemiseksi tai korjaamiseksi ovat riittämättömiä. Keskeistä on, että koulu pystyy tukemaan oppilaita erilaisissa ongelmatilanteissa ja pyrkii näin tukemaan oppilaan oppimista ja tavoitteiden saavuttamista.

Erityisopetus tarjoaa pedagogista kuntoutusta ja vaihtoehtoja yleisopetuksen ohessa ja sisällä. Erityisopetus on mahdollisuus oppilaalle silloin, kuin yleisopetuksen keinot eivät ole riittäviä. Koulun tukipalveluiden rinnalla oppilaille ja vanhemmille tulisi tarjota perhepalveluita, joita tarjoavat muun muassa sosiaalitoimi ja terveydenhuolto. Ammatillisten verkostojen oppilashuollollinen työ ulottuu koulun ulkopuolelle. Näiden eri sektoreiden palveluiden avulla tuetaan oppilaan koulutyötä.

Opettajan työn laajuus

Kouluun kohdistuu monia odotuksia ja paineita, jotka suuntautuvat koulutuksen järjestäjään ja koulun asiakaskuntaan. Kun yhteiskunnan rakenteet muuttuvat, ihminen joutuu yhä useammin kyseenalaistamaan Maria Jotunin ajatuksen siitä, että voisi terveenä ja väkeväenä täyttää tulevan paikkansa ja löytää itsensä. Itsensä ja oman identiteetin löytäminen on osoittautunut vaikeaksi ja jopa terveyttä uhkaavaksi asiaksi. Miten voi löytää paikkansa, kun maailma on jatkuvassa muutoksessa ja tulevaisuudenkuvat ovat alati vaihtuvia? Nopean kehityksen jalkoihin ei pidä jäädä, mutta sen vauhdissa on aika ajoin vaikea pysyä. Koulua kehitetään monella tapaa kohtaamaan näitä muutoksia uudistamalla normi-, informaatio- sekä taloudellista ohjausta.

Aikuisten levottomuus kulkeutuu väistämättä oppilaiden mukana kouluun. Tilannetta mutkistavat opettajien työhön liittyvät epävarmuustekijät. Kuntatyönantajaa on totuttu pitämään varmana pitkän mutta kapean leivän antajana. Tilanne on muuttunut oppilasmäärien vähentyessä ja kuntien taloudellisen tilanteen heikentyessä. Koulujen lakkauttaminen on uhka opettajien työpaikoille. Taloudellisten resurssien niukkuus johtaa säästöihin, jotka näkyvät esimerkiksi entistä suurempina oppilasryhminä, tukipalveluiden vähenemisenä ja koulutukseen pääsyn minimoimisena.

Varhaisen puuttumisen oppilaan ongelmiin tulee tapahtua koulun tehtävän kautta eli opetus- ja kasvatusprosesseihin panostamalla. Silloinkin kun elämän tai opiskelun tarkoitus on kaiteissa, oppilasta tulisi pitää arvokkaana lapsena tai nuorena. On pakko myöntää, että ei ole helppo olla empaattinen tilanteissa, jossa keinot oppilaan ohjaamiseen ja opettamiseen ovat riittämättömiä. Ajatellaan esimerkiksi oppilasta, joka tavan takaa myöhästyy oppitunneilta. Tavatessamme hänet vaikkapa kou-

lun ruokalassa käy väistämättä mielessä, että tuossahan on se poika tai tyttö, joka aina myöhästyy. Ystävällisen hymymme takana piilee epäily ja tietoisuus oppilaan ongelmasta. Oppilas osaa tulkita tällaisen ristiriitaisen kaksoisviestinnän, jossa hymyn taakse kätkeytyy leima.

Opettajan työn arki yhteiskuntamme koululaitoksen palveluksessa on jatkuvan muutoksen ja epävarmuuden pauloissa. Radikaaleja muutoksia, kuten siirtyminen kansakoulusta peruskouluun tai luokattomaan lukioon, ei viime vuosikymmeninä ole tapahtunut. Koulun formaatti on säilynyt suhteellisen pysyvänä. Muutokset ovat kehityksen tulosta, vähittäin tapahtuneita ja usein ulkoapäin ohjautuvia prosesseja, joille annetaan normit ja aikataulut. Tällaisina kehitysprosesseina voidaan pitää opetussuunnitelmauudistusta ja erityisopetuksen integroitumista osaksi yleisopetusta. Yhteiskunnan kehitys ja peruskoulun lainsäädännön uudistamisen tarve kohtasivat vuonna 2004. Silloin aikaisemmin instituutioihin perustuvasta lainsäädännöstä siirrettiin funktionaaliseen koulutuslainsäädäntöön.

Opettajan työpäivä koostuu monista eri asioista ja tehtävistä. Oppitunnit ovat opettajan palkan laskennallinen peruste, mutta opetustyöhön kuuluu myös muun muassa suunnittelua, valmistelua, kouluttautumista ja yhteistyötä eri tahojen kanssa. Varhainen puuttuminen on laajentanut opettajan työnkuvaa. Opettajien tehtäväksi on langennut monien erilaisten ongelmatilanteiden ratkaiseminen ja erityisen tuen tarpeiden kohtaaminen.

Opettajan rooli istuu usein vahvasti kantajansa harteilla. Näin on etenkin pienillä paikkakunnilla. Monesti vanhemmat ja työyhteisökin odottavat, että uusi viranhaltija toimii samalla tavalla kuin edeltäjänsä. Isoissa kouluyksiköissä opettajien vaihtuvuus voi olla päivittäistä. Joskus muu opettajakunta ei edes tiedä sijaisen nimeä tai sitä, kenen sijaisuutta hän mahdollisesti tekee.

Opettajuus, kuten moni muukin ammatti, on muuttunut vuosikymmenien aikana. Opettajalla on työroolin lisäksi monia mui-

ta rooleja, jotka liittyvät hänen harrastuksiinsa, perheeseensä ja vapaa-aikaansa. Opettajan palvelutehtävässä on jaettava myös oppilaiden ja vanhempien huolia. Taakaksi niitä ei kuitenkaan tule ottaa. Valitettavasti näin kuitenkin on opettajien kohdalla käymässä ja käynytkin. Paineet ja odotukset kasvavat suuremmiksi kuin mihin opettajan voimavarat riittävät. Työperäinen stressi, työuupumus ja henkinen väsymys ovat monen kohdalla johtaneet työkyvyttömyyteen.

Yhtenä syynä tähän on opettajan työn laajuus. Opettajien ja rehtoreiden oletetaan palvelevan asiakkaita aamuvarhaisesta iltamyöhään. Opettajan työ ei koskaan täyty, sillä aina voit valmistella tunteja, keksiä uusia ideoita, miettiä opetustapoja ja suunnitella tehtäviä ja arviointeja. Opettajan työaika on rajoittamaton suure, joka voi johtaa riittämättömyyden ja ylirasituksen kokemuksiin. Rasitteeksi voi muodostua myös jatkuva viireillä oleminen ja valmiustilassa eläminen. Ratkaisua on etsitty kokonaistyöajasta, sillä se määrittäisi työajan alkamisen ja päätymisen.